

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Антіпіної Інни Олександрівни
**«Музично-хорова освіта Сіверського краю в контексті української
мистецької традиції кінця ХХ – початку ХХІ століття»,**
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 034 – Культурологія
галузь знань 03 – Гуманітарні науки

Дисертація Інни Олександрівни Антіпіної присвячена освітнім проблемам сучасної української музичної культури у контексті давніх мистецьких традицій, які з плином часу стали чинниками національної ідентичності. Це передусім хоровий спів, притаманний українському музичному мистецтву споконвічно, з дохристиянських часів і розвинутий до високомистецьких зразків у творчості видатних українських композиторів минулого і сучасності. З огляду на численні виклики, що сьогодні постають перед освітянами в галузі музичного мистецтва, порушена і розроблена тема виглядає надзвичайно актуальною, особливо в аспекті усвідомлення і налагодження зв'язків між нашим минулим і сучасністю.

Історично склалося так, що в галузі музичної освіти Україна мала постійно налаштовуватися на традиції тих країн, у складі яких перебували її землі. Навіть нинішні освітні програми є поєднанням залишків тенденцій навчального процесу «радянського» періоду із традиціями болонської системи, впровадженої в усіх українських закладах вищої освіти. Із національного в нинішніх програмах є лише музичні твори, призначені для вивчення і виконання, тоді як педагогічно-викладацькі підходи і методичні матеріали є більшою мірою запозиченими або адаптованими.

У дисертації Інни Олександрівни Антіпіної надано відповіді на питання, якою була фахова музична освіта в Україні, у який спосіб музикантів готували до майбутньої професійної діяльності і як це вплинуло на рівень музичної культури. Основну увагу приділено хоровому співу як одному з головних репрезентантів українських національних культурно-мистецьких традицій (одна з публікацій дисертантки має промовисту назву «Хорова освіта як невід'ємна складова культурного розвитку української нації»). Регіональним

ареалом дослідження традицій обрано Сіверський край. Ця місцевість, що перебуває на півночі центральної України та об'єднує регіони Сумської та Чернігівської областей, свого часу була колискою зародження Київської Русі, а кілька століть по тому входила до складу Козацької держави і мала на своїй території гетьманську столицю – місто Глухів. Усе це перетворює Сіверщину з провінційного – за сучасними мірками – регіону на справжній епіцентр культуротворчих подій, яким вона була у своєму історичному минулому. Столичний статус означав, що в музично-хоровій освіті Сіверського краю свого часу було зібрано найкращі педагогічні і виконавські сили, тому його виконавська культура виплекала такі видатні прояви, як творчість Максима Березовського і Дмитра Бортнянського. Не виникає сумнівів у тому, що принципи тогочасної музично-хорової освіти, які дали настільки яскраві результати, варто впровадити у сучасний освітній процес. Дисертантка доводить, що освітньо-мистецька традиція в самому Сіверському регіоні не переривалася і була продовжена, навіть зазнаючи непомірного зовнішнього тиску в умовах бездержавного «культоциду».

Надзвичайно високий рівень мистецьких досягнень Сіверського краю в галузі хорової освіти і православного церковного співу свого часу посприяв формуванню українського музичного класицизму. Троє з п'яти українських композиторів-класиків були безпосередньо пов'язані із Сіверщиною, де діставали або надавали музичну освіту. Одним з найвідоміших освітніх центрів регіону стала заснована у 1730 році Глухівська школа півчих, у якій одержували ґрунтовну початкову музичну підготовку талановиті українські діти, майбутні хористи Придворної півчої капели. У 1741 році у цій школі пройшов конкурсний відбір у капелу майбутній видатний український філософ Григорій Сковорода. Він показав гарну підготовку в хоровому та сольному співі, здобути в Києво-Могилянській академії, і педагоги відібрали його для відправки у капелу без додаткового навчання. Зірковими вихованцями школи, за версією, офіційно прийнятою в українській історіографії, були українські композитори-класики Максим Березовський і Дмитро Бортнянський (останній був народжений у Глухові). Обидва вони покинули Україну у дитячому віці (12

років і 6 років відповідно, що відповідає віку учнів Глухівської школи) і приїхали до Петербурга із гарною музичною підготовкою, яка стала підґрунтям для подальшого вдосконалення і дозволила сягнути вершин композиторської і виконавської майстерності.

Із Сіверщиною було тісно пов'язане творче життя ще одного українського композитора доби класицизму – Андрія Рачинського, керівника глухівської капели гетьмана Розумовського та одного з ймовірних глухівських вчителів Максима Березовського. Уродженець міста Августов (нині Великі Мости Львівської області), він приїхав у гетьманську столицю зі Львова, де здобув фахову освіту і досвід капельмейстерської діяльності. Після ліквідації Гетьманщини і розформування капели Розумовського він поїхав з Глухова і оселився у місті Новгород-Сіверському, адміністративному центрі Новгород-Сіверського намісництва, де займався набором і підготовкою малолітніх півчих до Придворної капели.

Гарно підготовлена молодь Сіверщини, яка залишалася на історичній батьківщині, співала у православних храмах і ставала носієм традицій українського церковного співу, створюючи генетичний фундамент для подальшого розвитку хорової освіти і хорового виконавства. Ми не знаємо імен цих півчих, однак їхній внесок у розбудову української музичної культури є не менш вагомим, ніж здобутки Андрія Рачинського, Максима Березовського і Дмитра Бортнянського.

Шляхи розвитку хорової освіти і хорового виконавства Сіверщини, від початків до сьогодення, детально вивчаються у розділах дисертації. Хронологічні межі дослідження визначаються від 1991 року, тобто від часу здобуття Україною незалежності, хоча дисертантка з метою висвітлення тягlosti традиції торкається і більш ранніх етапів. Щодо сучасного етапу, в дисертації проаналізовано більш ніж тридцятирічну діяльність, в тому числі і в умовах карантинних обмежень і розв'язаної війни, закладів початкової, середньої та вищої музичної освіти Сіверського краю, у яких здобувають фахову освіту учасники професійних та керівники аматорських хорових колективів. Також вивчено діяльність хорових гуртків при середніх та вищих

немузичних навчальних закладах, вплив культурної політики держави на освітній процес в мистецьких школах та ін. Цілісний підхід до дослідження музично-хорової освіти, охоплення усіх ланок функціонування хорового виконавства надає підстави для об'єктивізації результатів дослідження і в цьому контексті цілком слушним є твердження про те, що музично-хорова освіта Сіверщини є провідним та історично зумовленим чинником «регіонального і всеукраїнського мистецького простору періоду незалежності» (с. 17).

Наукова новизна матеріалів дисертації полягає у створенні цілісної концепції музично-хорової освіти Сіверського краю як провідного чинника культурних традицій регіонального і національного мистецького простору, як носія культуротворчих засад, закладених у давні часи і розвинених у період незалежності України. Історичний аналіз процесу формування культурних осередків в регіоні дозволяє вбачати в місцевій хоровій традиції особливий історичний феномен, який поєднує в собі минуле та майбутнє українського культурного буття, включаючи способи усвідомлення та відтворення цього майбутнього засобами хорового виконавства.

Дисертація має логічну будову, зі слідуванням матеріалу за принципом хронології, від загального до часткового. Перший розділ **«Теоретичні засади дослідження культурного розвитку Сіверського краю»** та два його підрозділи присвячено загальнонауковим питанням. З метою визначення методологічної та теоретичної основи дослідження, а також оцінки існуючого на сьогоднішній день стану вивчення теоретичних та джерелознавчих аспектів розвитку хорової освіти та культури Сіверщини, із виявленням нерозв'язаної частини порушеної в дисертації проблеми, здійснено аналіз наукової літератури, дотичної до теми і проблематики дослідження (підрозділ 1.1). Для встановлення тяглості традиції як основи для нашарування новітніх тенденцій визначено історичні передумови формування сучасного культурного простору, які дисертантка визначає з дохристиянських часів (підрозділ 1.2). У висновках до першого розділу наголошено на тому, що «активний процес формування та розвитку музично-хорової освіти Сіверського краю, який розпочався з

прийняттям християнства заклав фундамент для традицій музичної культури України» (с. 73).

У другому розділі дисертації **«Культурна політика та її вплив на формування музично-хорової освіти Сіверського краю»** і двох його підрозділах представлено аналіз досягнень сучасного 30-річного періоду розвитку музично-хорової освіти Сіверщини за часів незалежної України. У розділі розглянуто закони щодо правового врегулювання культурної діяльності та суспільних відносин щодо культурної творчості, відзначено вивільнення культурної політики з-під влади держави, що спричинило сплеск діяльності аматорських хорових колективів як носіїв пісенної традиції, організацію великої кількості місцевих хорових фестивалів тощо (підрозділ 2.1). Також досліджено документальну базу сучасної хорової освіти Сіверського регіону, розвиток педагогічних засад у контексті активізації реформаційних процесів в галузі освіти, науки і культури, діяльність закладів фахової освіти (підрозділ 2.2). У висновках до розділу підкреслено, що децентралізація та більша свобода у виборі педагогічних підходів стали основою формування гуманістичного вектору в музично-хоровій освіті, що посприяло вихованню творчо розвиненої особистості та можливостей реалізації свого потенціалу.

У третьому розділі **«Хорові традиції Сіверського краю ХХ–ХХІ століть»** та трьох його підрозділах йдеться про сучасний етап діяльності професійних та аматорських хорових осередків Сіверщини та Чернігівщини, зроблено висновки щодо їхнього впливу на формування музично-хорової освіти регіону. Висвітлено концертно-виконавську роботу, доведено важливість організації конкурсів і фестивалів (в тому числі тих, що проводяться on-line, в умовах цифровізації музичної культури і трансформації культурно-мистецького простору), досліджено унікальну манеру хорового виконання кожного колективу тощо. У висновках до розділу зазначена незмінність музично-хорових традицій. «Об'єднуючи людей зі спільними поглядами, смаками, та бажанням презентувати національну культуру, хорове виконавство продовжує залишатись одним з найпопулярніших видів музичної діяльності» (с. 142).

Основний розділ дисертації завершується висновками, у яких

підсумовано та узагальнено результати проведеного дослідження. У списку використаних джерел 339 позицій, в тому числі архівні документи. У двох додатках вміщено перелік аматорський хорівих колективів Сіверщини (140 позицій) і світлини виступів професійних хорівих колективів на різних сценічних майданчиках. Анотація українською та англійською мовами є ідентичною основному змісту дисертації та відображає її основні положення.

Ознайомлення із текстом дисертаційного дослідження Інни Олександрівни Антіпіної та науковою концепцією дисертантки у цілому залишило надзвичайно позитивні враження, передусім завдяки комплексному багатоаспектному підходу до розв'язання поставлених завдань, що спричинило високу якість обґрунтування основних наукових положень дисертації. Разом із тим, до дисертантки виникло кілька зауважень і запитань, пов'язаних передусім із дослідженням історичного минулого Сіверського краю. Окреслимо деякі з них.

1. У першому розділі дисертації йдеться, зокрема, про формування освітніх традицій хорового співу на Чернігівщині, про значення хорової капели Лазаря Барановича, виконавські принципи якої базувалася на музичних традиціях Києво-Могилянської академії, а сама вона заклала фундамент Чернігівської хорової школи (с. 46), про відкриття в 1700 році Чернігівського колегіуму за підтримки українського гетьмана Івана Мазепи (с. 47) та ін. Враховуючи таке потужне підґрунтя, виникає питання: що співав хор Чернігівського колегіуму, чи можна відновити його репертуар на основі музичних рукописів та історичних документів?

2. Розробляючи тему, дисертантка працювала із фондами державних архівів Сумської та Чернігівської області. Які документи вдалося виявити у цих архівних установах, які фонди були опрацьовано і як це вплинуло на ракурс дослідження.

3. У дисертації практично не висвітлено діяльність українського композитора другої половини XVIII століття Андрія Рачинського, який від 1753 року і до кінця століття мешкав на Сіверщині (спочатку у Глухові, потім у Ногород-Сіверському) і зробив вагомий внесок у розбудову освітніх традицій в

галузі хорової культури Сіверського регіону.

Зроблені з метою уточнення деяких положень дисертації, наведені зауваження і поставлені запитання не применшують цінності дослідження, якому, на наш погляд, слід надати дуже високу оцінку.

Головні результати дисертації вичерпно представлені у шести одноосібних публікаціях здобувачки, у тому числі в чотирьох статтях, з яких три видано у наукових фахових виданнях України, одну опубліковано у періодичному виданні країни Євросоюзу.

Дисертація Інни Олександрівни Антіпіної «Музично-хорова освіта Сіверського краю в контексті української мистецької традиції кінця ХХ – початку ХХІ століття» є цікавою, актуальною, самостійною і завершеною науковою працею. В ній порушено низку нерозв'язаних культурологічних питань, що вказує на наукову новизну, практичне значення і перспективи подальшого вивчення. За змістом та отриманими результатами дисертація відповідає паспорту спеціальності 034 – Культурологія, за якою вона подана до захисту. Усі вимоги щодо оформлення дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, згідно Наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 (з наступними змінами) та Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року, № 44 щодо «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» дотримано. Отже, на думку рецензента, все вищезазначене надає підстави для присудження Інні Олександрівні Антіпіній наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 034 – Культурологія.

Офіційний опонент –
доктор мистецтвознавства,
професор кафедри теорії музики
Львівської національної музичної
академії імені М. В. Лисенка

Шуміліна О. А.